

Gyermekeink és a film

Nevelőként napról napra azt tapasztalom, hogy nincs olyan általános iskolai tanuló, aki ne lenne rendszeres mozilátogató. Az elmúlt év során nyolcvan tanuló kérdeztem meg, milyen gyakran jár moziba. A válaszokból kiderült, hogy hetvenöt tanuló hetenként egyszer moziba megy. Gyermekeink nézik a filmet, de nem tudnak róla beszélni, a maguk szintjén beszámolni a látottakról. Ez a paradoxnak ható megállapítás, amely valóságos tapasztalaton alapszik, vetett fel bennem néhány megoldásra váró kérdést gyermekeink mozilátogatásával kapcsolatban.

Miért gyakorol a film olyan nagy hatást a gyermekekre?

A filmművészet ábrázolja az életet a legközelebről, hiszen egyszerre adja vissza a látványt és az azt kísérő hangot, és egyedül a filmművészet képes az életet közvetlen mozgásában ábrázolni. Cselekményes emberi művészet, hiszen sorsokat, életformákat, szokásokat villant fel. Az emberi drámákat rendkívül sokféle kifejezőeszköz segítségével bontakoztatja ki, vagyis a tényleges, látható cselekvéstől kezdve az elvontabb szó és a holt tárgyak, a fények és az árnyak, a sajátos gépmozgások „cselekvéséig” mindenféle rendelkezésére álló eszközzel ezt szolgálja.

Népszerűségének titka a hozzáférhetőség is, hiszen míg az irodalom élvezetéhez legalább az olvasás hibátlan technikája szükséges, addig a film élvezésekor ez mellőzhető; olvasás esetén a szavak közvetítette élmény áttételesebb, mint a film képeinek szuggesztív hatása, a filmbeli emberi beszéd pedig sokkal közelebb áll az életbeli beszédhez, mint a már irodalmilag formált, annak igényei szerint alakított regénybeli vagy drámabeli dialógus.

A filmélménynek az egész személyiséget hatalmába kerítő és formáló erejét, varázsát már a gyermek ötödik-hatodik életévében észlelhetjük. Pszichológiai megállapítás, hogy a gyermekkorban az ismeretszerzés legfőbb forrása a közvetlen érzékelés; az elvont gondolkodás csak később, fokozatosan alakul ki. Ezért olyan mohó ebben a korban az érzékelés vágya, ezért sokkal élesebbek a benyomások, ezért olyan nagy a fogékonyság a film iránt. Ezt az is fokozza, hogy a gyermekek egy olyan emberi világot ismerhetnek meg általa, amely hasonlít az ő világukhoz, de új elemeket is tartalmaz, s ez teszi érdekesebbé. A filmen feltárnak a lehetséges emberi magatartások példái különböző helyzetekben. A gyermekek ilyenformán korábban és teljesebben ismernek meg bizonyos emberi megnyilvánulásokat, mintsem az életben találkozhatnak velük. Így a film elősegíti a gyermekek fejlődésének felgyorsulását. A gyermek, aki csak könyvekből olvasott a háborúról, megtudja, hogy milyen a háború. Megismeri az áldozatkész szülői szeretetet, az igazi barátságot, az önzetlen nagy szerelmet. Mindezt a film úgy éri el, hogy sürít, irányítja a néző figyelmét, úgy választja meg a nézőpontot, hogy az a legfontosabbat emelje ki, az eseményeknek nem esetleges feldolgozását nyújtja, hanem a szándéknak legmegfelelőbb hatás kiváltására törekszik.

Hogyan viszonyul a gyermek a filmen látottakhoz?

A gyermek néző intenzív módon azonosul a vásznon megelevenedő világgal, a filnrkép terében érzi magát, ott mozog a hős társaként, közvetlen tanúja minden rezdülésének. A gyermek azonosulása a cselekménnyel heves, de mégsem fogadja el az ábrázolt valóságot teljesen. Figyelme hullámzó, időnként tárgyilagos, máskor meg elragadja a fordulatossá cselekmény. Az azonosulás a film hőisével, cselekményével ambivalens jelenség: részben az élmény, részben pedig az azonosulás

határozza meg az élményt. Vagyis a cselekmény hőse mintegy kivívja a néző együttérzését, magához hasonítja annak belső világát. Nyilas Misivel érez így együtt a gyermek néző. Ugyanakkor a saját vágyait, erejéről alkotott elképzeléseit rávetíti arra a szereplőre, akit kiválaszt. Ez a kettős sugárzás ott teremtődik meg igazán, ahol a néző és a cselekmény hőse között sok a hasonlóság, életkor, életkörülményeik és nemük is hasonló. Tizennégy-tizenöt éves korig a gyakori mozibajárást és a filmek preferenciáját az azonosulásra való növekvő igény biztosítja, hiszen a film lehetőséget nyújt olyan érzelmek és magatartásformák átélésére, amelyekre a gyermeknek a mindennapi életben ritkán vagy egyáltalán nem nyílik alkalmja. Nagy, nemes küzdelmek részese lesz, konfliktusokat, érzelmeket, siker-élményeket él át.

Az általános iskolás korú gyermekeket a filmből elsősorban a kép, a szín, a hang, a mozgás ragadja meg. Értékelésükben gyakran találkozunk az epizodikus tetszéssel, a film igazi értékeitől távol eső, mellékes mozzanatok kiemelésével. Nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a részleteknek, mint az összefüggéseknek. Az egyes képeket, eseményeket önmagukban fogják fel, és nem mint a történet egyik láncszemét. Megfigyelik, hogy üldözik a hőst, de az üldözés okát nem jegyzi meg. Így történik meg, hogy szomorú, tragikus jeleneteken is nevetnek, vagy kitörő tapssal üdvözlik a verekedést, még akkor is, ha rokonszenves hősök halálával végződik. A moziból kijövet a gyermek nézők ezeket a mozgással teli képeket tárgyalják meg lelkesen. Eppen a filmben található izgalmas, mulatságos, félelmetes mozzanatok biztosítják a film egészének sikerét körükben. Az egyes elszigetelt látványelemek túlértékelése összhangban van a filmen látottak komplex, differenciálatlan felfogásával. A gyermek azzal akar tisztában lenni, hogy ki a jó, de a jók táborán belül nem választja szét sem a főhős jellemvonásait (hűsége, ügyes, lobbanékony, igazmondó, sértődékeny), sem a többi szereplő tulajdonságait, hacsak nem tudatosítják benne a felnőttek. Magát a történetet is elég differenciálatlanul fogja fel. Mindebből szervesen következik az is, hogy a gyermeki felfogóképességhez legközelebb álló filmműfaj a burleszk, hiszen ebben a mozdulatok, események, képek önmagukban is nevetető hatásúak, a képek értéke ezekben a filmekben elnyomja a történet egészét.

A gondolkodás fejlődésével párhuzamosan az általános iskola hetedik és nyolcadik osztályos tanulói egyre teljesebben képesek felfogni a cselekményt, az indítékok és következmények láncolatát. Olvasmányélményeik is segítik a tanulókat, hiszen ebben a korban már nem rövid meséket, hanem ifjúsági regényeket olvasnak. Bár a film sajátos eszközökkel szervezi a történetet és a térbeli, időbeli vagy egyéb vonatkozásokat, mégis az olvasás nagymértékben fejlesztő filmértő képességüket.

Mennyiben hatnak a filmek a gyermek magatartására?

A gyermek saját képzeletének, hajlamainak és ízlésének megfelelően éli át a filmet. Azt fogadja be, aminek a befogadására megvan a megfelelő alapja. Ami iránt a gyermek nem érdeklődik, afölött elsiklik a figyelme. A bűnözéshez olyanok kapnak a filmekből indítékot, akik anélkül is bűnözőkké válnának. Normális gyermekben ellenérzést vált ki a brutalitás vagy a könnyelmű élet látványa, nem pedig az azonosulás vágyát. Egyes pszichológusok szerint a nem túlságosan brutális kalandfilm, amely nem heroizálja a gonosztevőket, kifejezetten segíti a kalandvágy és a felnőttekkel szembeni dac leereagálását, ugyanis a film a maga kataritikus hatásával a személyiségben felgyülemlett feszültségek levezetéséhez járul hozzá.

A túl gyakori filmnézés azonban veszélyt hordoz magában. A képek válogatás nélküli halmozása a vizuális benyomások rendezetlenségéhez vezet. A vizuális benyomásokat el kell helyeznie a gyermeknek, hogy gondolkodási rendszerében megkapják helyi értéküket, különben csak a fogalmak zavarát, a gondolkodás rendszertelenségét növelik. Ha a benyomások elrendezése elmarad, akkor a gyermek passzív befogadóvá válik, hiszen nem áll össze benne egészszé a sok, különböző jellegű, műfajú, színvonalú alkotásból, közvetítésből szerzett részinformáció és élménytöredék.

Felmérésemből az is világossá vált, hogy a gyengébb előmenetelű tanulók többet járnak moziba, mint a jó tanulók. A magyarázat kézenfekvő. A film könnyebben feldolgozható élményt kínál — legalábbis a felületes befogadáshoz —, mint a regény, novella, elbeszélés, s akiből hiányzik a gondolkodás célra irányuló rendszeressége, azok szeretik átengedni magukat a benyomásoknak, hiszen a benyomások nem kényszerítik okvetlenül szellemi közreműködésre a befogadót. Az

is közrejátszik, hogy a rossz tanulók gyakran képzeletvilágukban akarják kompenzálni életbeli és iskolai kudarcukat, néha pedig a szülők rendezetlen családi élete miatti elhagyatottságukat.

Mit tehetne a ma iskolája a jövőendő értő filmnéző nevelése érdekében?

Rendszeres segítséget kellene nyújtania a filmek értelmezéséhez. Talán éppen ennek a segítségnek a hiánya teszi, hogy a fejlődés kezdeti állomásain olyan értetlenül állnak a gyermekek egy-egy film bonyolultabb cselekménye előtt. Például nehezen értik meg, hogy némely képsor csak a főhős képzeletében játszódik le. Túlértékelik a részleteket. Néhány sablont a magukévá tesznek, és csak azokat a filmeket kedvelik, amelyek ezeket a sablonokat kombinálják, belőlük építik fel a történetet. Ilyen sablon lehet a kalandfilmeké. Az értelmező segítség hiánya okozza, hogy előtérbe nyomulnak a részletek, elsődlegesen ugyanis a gyermek a mozdulatot, a tárgyat, az arcot észleli, és csak másodlagosan fogja fel a mozdulat célját, a tárgy jelentőségét vagy az arc mögött rejlő indulatokat. Ezért olyan gyakori jelenség a gyermekek körében a filmek töredékes észlelése, ha hiányzik a megfelelő irányítás. Egy-egy filmszárt is hajviseletben, ruházatban utánoznak, a mozdulatait, a tartását lesik el; inkább a viselkedésére figyelnek, mint a magatartására. A külsőség fölébe kerekedik a lényegnek. Éppen a részletek túlértékelése miatt hagy nyomot néha a fiatalok viselkedésén a negatív szereplők hatása. Hiába buknak el vagy nyerik el méltó büntetésüket a film végén a negatív szereplők, ha viselkedésük egy-egy imponáló gesztusa maradandóbb emléket hagy, mint a végső erkölcsi tanulság, amely többnyire elvontabban, nem a látvány szintjén fogalmazódik meg.

A filmnek a gyermekekre gyakorolt különleges hatása miatt szükség lenne valamilyen szervezett, intézményesített filmoktatásra már az általános iskola V—VIII. osztályaiban, hiszen a film nemcsak a tudatot alakítja, hanem a látáskul-túrát, az izlésfejlesztést és a kifejezőkészséget is szolgálja. Ahhoz, hogy mozilátogatóból teljes értékű filmnézővé fejlődjön a gyermek, szükséges már a legzsen-gebb korban bizonyos elméleti alap megszerzése.

Mennyit nyújthatunk, mire törekedhetünk az V—VIII. osztályokban?

Az irodalomtanár készítse fel a tanulót a közösen megnézendő filmre.

Nem elég egyszer megnézni az elemzésre szánt filmet, hiszen az első találkozás a filmmel a spontán reagálásé, és csak a második vetítés alkalmával lehet a figyelmet a film keletkezésének idejére, rendezésére, műfajára, szereplőire, a színészi alakítások értékelésére ráirányítanunk. Tehát akkor már bizonyos koordináták közé helyezük az alkotást, s ezzel tudatosabbá tesszük az élményszerzést. A film másodszeri megtekintése előtt már megfigyelési szempontokat jelölünk ki a több csoportra osztott osztálynak: Ki írta a forgatókönyvet? Ki rendezte a filmet? Ki az operatőr? Mi a nevük a főszereplőknek és az őket alakító színészeknek? Mikor játszódik a film cselekménye? Mikor készült a film?

Mielőtt filmet elemeznénk a tanulókkal, kötetlen beszélgetés keretében tudatosítsuk bennük, hogy mi a különbség a mozi és a tévé között. Magyarazzuk meg, hogy a tévében nem érvényesülnek a „nagyotálók“, nincsenek különböző színek, áthelyeződnek a hangsúlyok, megváltozik az egyes képsorok hangulata.

Hogy idejében megtanítsuk a gyermekeket felismerni a formai eszközök konkrét tartalomhordozó szerepét, a tartalomnak a forma általi kifejeződését, már a kezdet kezdetén meg kell magyaráznunk s a gyakorlatban szemléltetnünk néhány nélkülözhetetlen filmtechnikai kérdést, szakkifejezést. A gyermek élvezettel tanulja majd meg, hogy az első képsíknak *premier plan*, a félközelinek *second plan* a neve, s ez utóbbi a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy vagy több ember arcának és alakjának jelentős része látszik a képen. A távoli felvétel neve a szaknyelvben *kistotál*, s ezen a gyakorlatban azt értjük, hogy egy vagy több emberalakot teljes egészében látunk, míg a *nagytotál* egészen távoli felvételt jelent. Nagyon könnyen jegyzi meg a gyermek a *montázs* (filmszerkesztés) szót; szívesen használják a *képsor* megnevezést, amely az egyes képek összevágásából megszerkesztett jelenetek sorát jelöli. Beszélgessünk el tanulóinkkal a *forgatókönyv*, a *kamera* fogalmáról, a *megvilágítás* szerepéről, a filmszínészi játék sajátos problémáiról. Csakis ezeknek a fogalmaknak az ismeretében tud idővel a gyermek — a maga színvonalán — érdemben és önállóan beszélni egy filmről, és nem csupán annyit megállapítani, hogy jó vagy rossz volt szerinte a szóban forgó film.

Csak bizonyos „kulisszatitkok“ ismertetésével tudjuk majd kifejleszteni a gyermek filmértelmező képességét, és csak így segítjük elő a benyomások kedvező integrálódását a gyermek addig elsajátított információanyagába, s így lesz képes önállóan beszámolni a látott filmekről.

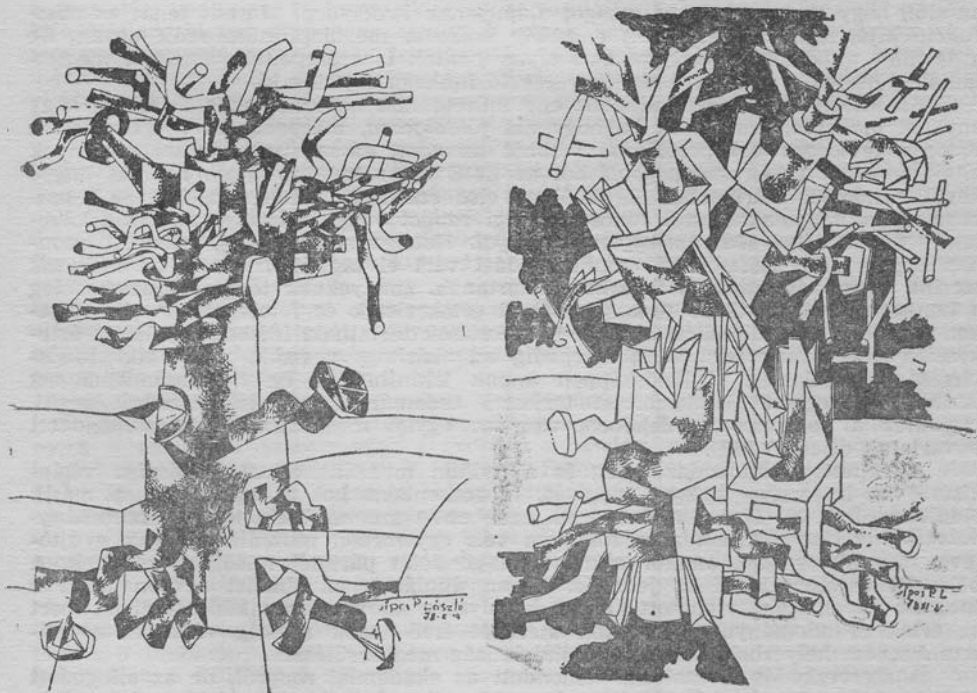
A gyermek igényes filmnézővé nevelésében igen nagy szerepe van a gyermek- és ifjúsági filmeknek, amelyek csak akkor tölthetik be szerepüket, ha művészi kidolgozásúak, s esztétikai értékük az igazi nagy, felnőtt filmalkotásokkal vetekszik. A gyermek csak életkori sajátosságainak megfelelő filmeket kellene hogy nézzen. Olyan társadalmi közvéleményre volna szükség, amely a gyermekek számára egyszerűen lehetetlenné tenné a tizenhat éven felülieknek készült filmek megnézését.

Filmnézésre csak filmnézéssel lehet nevelni, s a jövőben a nevelőknek és a szülőknek arra kell törekedniük, hogy a film növekvő vonzóereje a fiatalok körében idejében kellő műtéssel párosuljon.

A filmek nevelik, alakítják a fiatalokat, a jó filmek csiszolják olyanná ízlésüket, hogy felnőtt korukban élvezni tudják az értékes, művészi filmeket, s ezen túlmenően: „A filmművészet fogja talán leginkább testi valóságukban is összehozhatni, egymás megértéséhez vezetni a népeket és nemzeteket.“ (Balázs Béla)

Sürgető probléma a filmoktatás valamilyen formában való megszervezése az általános iskolák V–VIII. osztályaiban, valamint a szakmai líceumok IX. és X. osztályában, akár az irodalmi órák, akár az osztályfőnöki órák keretében, természetesen hozzáértő tanári vezetéssel, megfelelő felkészüléssel, hiszen a ma gyermekeiből kerülnek ki a holnap filmértő mozilátogatói, és távlatban gondolkozva: nem közömbös, milyen ízlésű lesz, milyen filmkultúrával rendelkezik majd jövő társadalmunk.

Gergely Róza

Sipos László rajzai